

ARΘΑΙΚΕ ΛΑΤΙΝΕΚΕ ΜΑΡΙΕΥ

Daniela Urbanová

Neindoevropské jazyky

Z celkem **třiceti** doložených jazyků na území staré Itálie patří **sedm** k původní a nejstarší neindoevropské vrstvě:

- **etruština, réťština, severopikénština, kamunština (?), sikánština, ligurština (?) a stará sardština**
- **punština** (dostává se do Itálie v rámci kolonizačních vln přes moře)

Indoevropské jazyky paleoitalické větve

Příchod Indoevropanů se klade na konec II. tisíciletí př. Kr. v několika vlnách

- skupina **latino-faliská:**

latina, faliština, venetština, (sikulština)

- skupina **osko-umberských resp. sabellských jazyků: oština, umberština, sabinština, (jihopikénština)** a menší sabellské jazyky

Jihopikénské tj. sabinské nápisy

vlevo: stéla z lokality
Penna Sant'Andrea

vpravo: fragment
jihopikénské stély s
nápisem (běží z
pravého dolního
konce nahoru):

NIS: SAFINUM/
NERF:PERSUKANT:P

SAFINUM tj. Sabinum

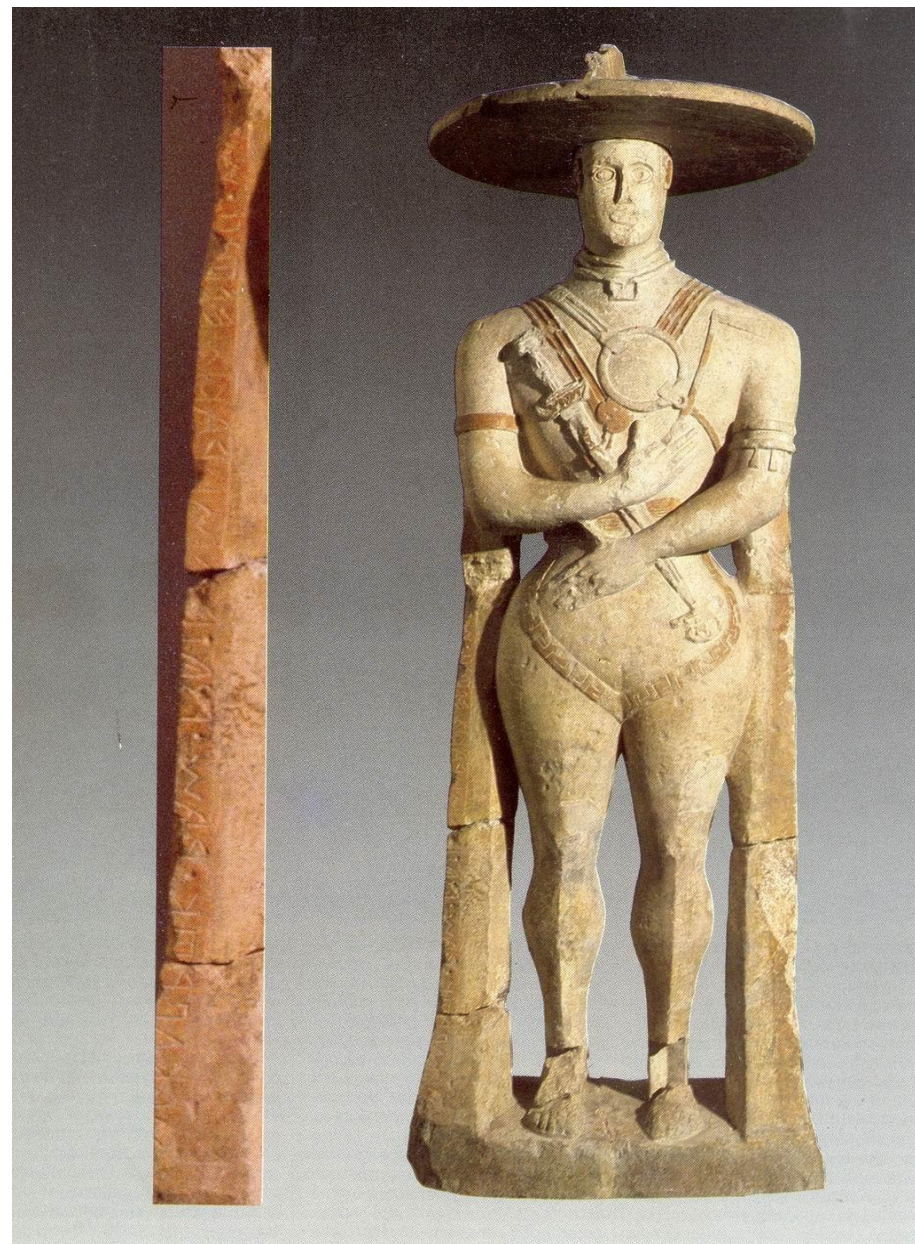

Jihopikénské tj. sabinské nápisy

Socha válečníka, zřejmě
posmrtný pomník slavné
osobnosti, byla
objevena v Capestranu.

Nápis:

MA KUPRÍ KORAM
OPSÚT ANINIS
RAKINEVIS POMP[ÚNE]Í.
„Mě, krásnou sochu, dal
udělat Aninis pro
Rakineve Pompia.“

Řecká abeceda eubojských kolonistů v Itálii (8. stol. př. Kr.)

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ο Π Ϛ Ρ Ϝ Τ Υ Φ Χ (ks) Ψ (kh)

Etruský abecedář z Marsiliana d'Albegna (670–640 př. Kr.)

Vzorová a užitá abeceda

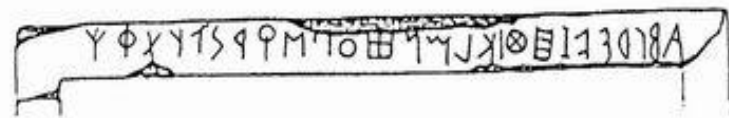
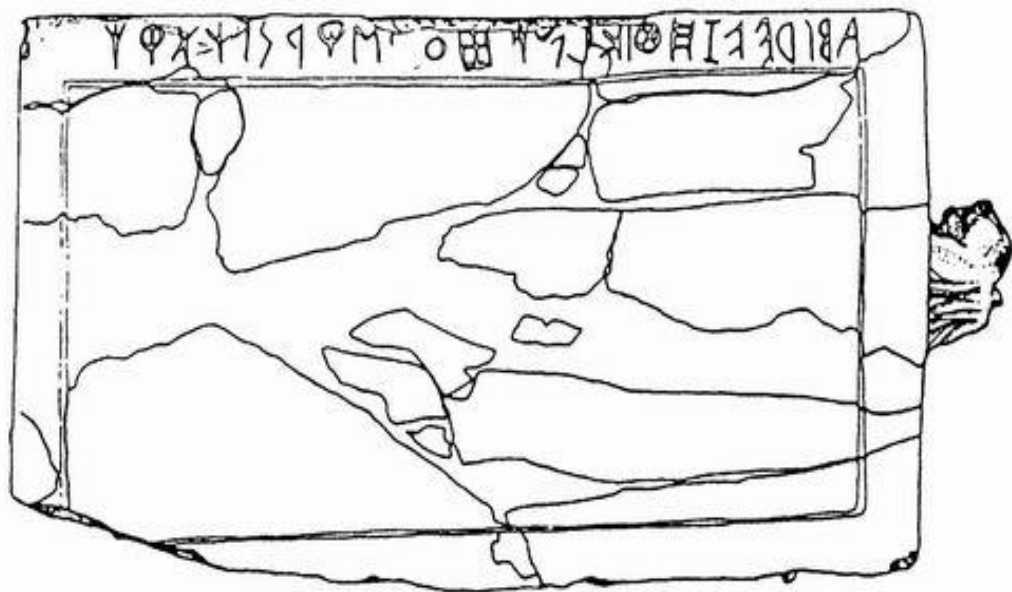
Pod pojmem „vzorová abeceda“ rozumíme abecedu, kterou učí předávající strana tj. Řekové Etrusky, Etruskové pak další národy starověké Itálie).

Pod pojmem „užitá abeceda“ rozumíme inventář znaků, které používá přejímající strana (tj. Řekové, Etruskové, Latinové atd.).

Inventář fonémů předávajícího jazyka se většinou liší od inventáře fonémů přejímajícího jazyka, obsahuje tedy obvykle některé pro přejímající jazyk přebytečné, „mrtvé“ znaky, které se po určitou dobu ještě vyučují (ale nepoužívají se, tj. nejsou nápisně doloženy).

Faksimile slonovinové psací tabulky (8,5 × 5 cm) z Marsiliana d'Albegna. Na horním okraji je vyryta zprava doleva vzorová abecední sekvence. Na vnitřní plochu tabulky potaženou voskem se psalo rydlem.

Etruský abecedář z Marsiliana d'Albegna (670-640 př. kr.)

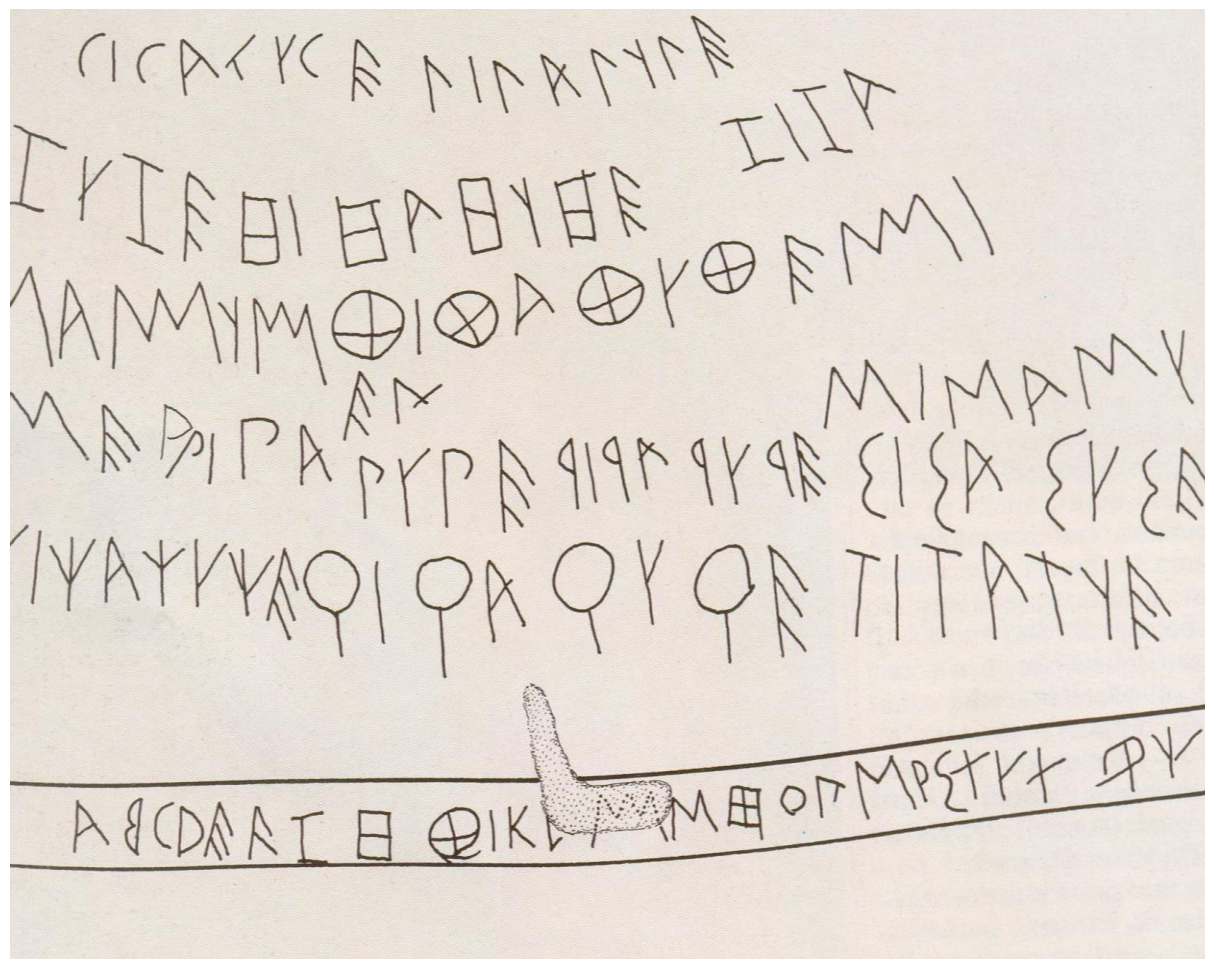
a b c d e v z h θ i k l m n ſ o p ſ q r ſ t u ſ φ x

Etruský „kalamář“
z hrobky v Cerveteri
(pol. 7. stol. př. Kr.)

Této zvláštní nádobě
z bucchera se říká
„kalamář“. Dole u
dna nádoby je po
obvodu vyryta
abecední sekvence,
po obvodu těla
nádoby jsou vyryty
různé snad „cvičné“
slabiky.

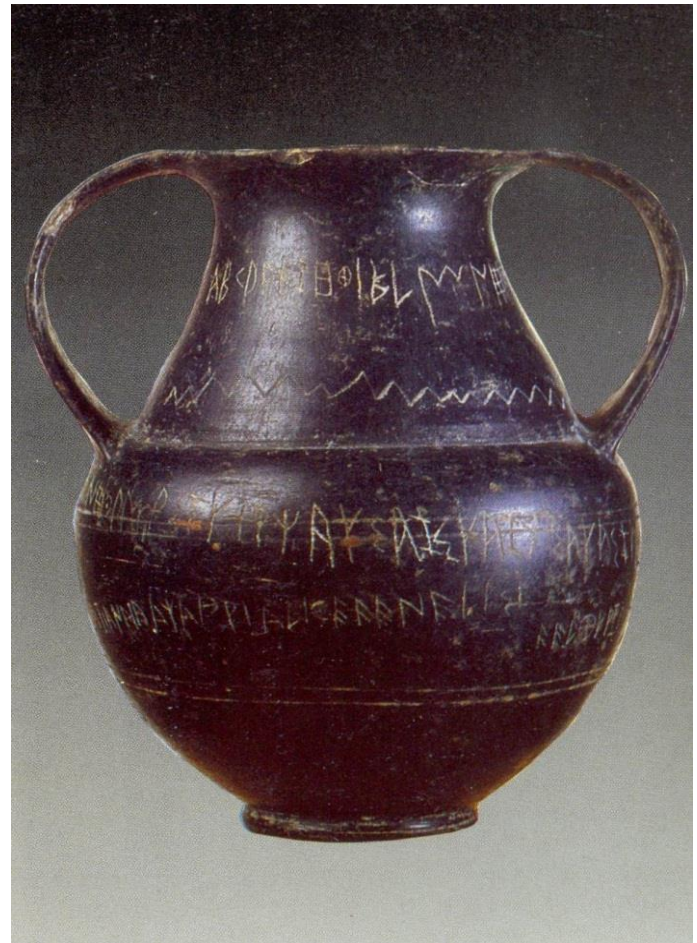

Faksimile nápisu na etruskm „kalamri“. Konsonanty podle abecedy jsou spojeny s vokály I, A, U, E. Přepis: *ki ka ku ke / wi wa wu we / zi za zu ze / hi ha hu he / t^hi t^ha t^hu t^he / mi ma mu me / ni na nu ne / pi pa pu pe / ri ra ru re / si sa su se / k^hi k^ha k^hu k^he / k^wi k^wa k^wu k^we / ti ta tu te.*

Vlevo: váza z bucchera ve tvaru kohouta, přelom 7. - 6. stol. př. Kr. z Viterba, s abecední sekvencí po obvodu nádoby.

Vpravo: amfora z Formella poblíž Říma, datovaná 630 př. Kr. Kolem hrdla nádoby a ve střední části po obvodu běží abecední sekvence.

Vlevo: nádoba s presamnitským nápisem z Nocery z pol. 6. stol. př. Kr.: *BRUTIES ESUM*. „Jsem Brutiova.“

Vpravo: faksimile paleoumberského nápisu z Tolfy ze 6. stol. př. Kr.: *SETUMS MIOM FACE* „Vyrobil mě Septimius.“

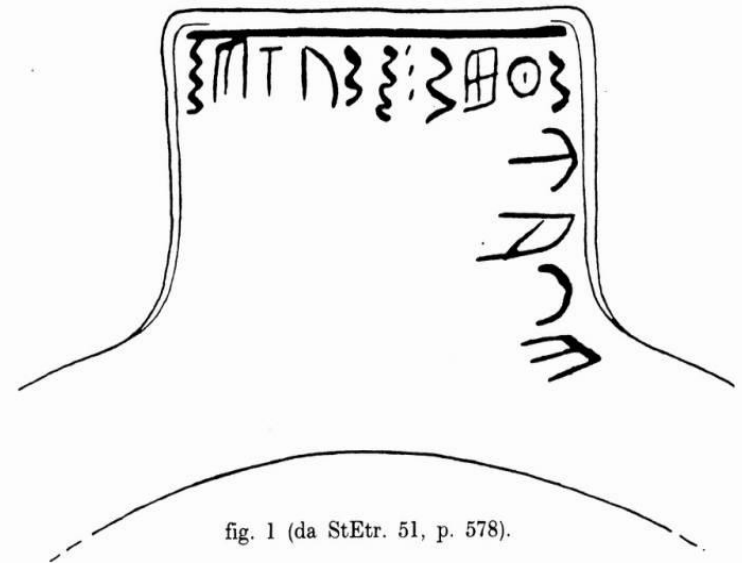

fig. 1 (da StEtr. 51, p. 578).

Ze svatyně venetské bohyně *Reitia* v Este pocházejí votivní dary - jsou to jednak bronzové psací tabulky (vlevo), jednak bronzová psací rydla (vpravo). Na rydlech i tabulkách se setkáváme s krátkými dedikačními nápisy. Vyobrazená tabulka pochází z přelomu 4. - 3. stol. př. Kr.

Venetský abecedář: nahoře: dedikační nápis; níže: sled konsonant a kons. skupin venetské abecedy; následují 4 řádky po 16 políčkách, se sledem písmen *AKEO* (tj. v jednom řádku jdou za sebou samá *A*, v následujícím *K* atd.); vzhledem k tomu, že se jedná o sled vokálů, považuje se *K* – za ligaturu vokálů *V /u/* a *I*; dole: abecední sekvence.

Archaické latinské nápisy

- celkový počet všech nalezených latinských nápísů z území Itálie i z provincií převyšuje 200 000 (není konečný)
- legendy vyražené na mincích studuje numismatika
- texty na papyru se zabývá papyrologie
- standardním souborem a edicí latinských nápísů je *Corpus inscriptionum Latinarum, vol. I–XVII* (zkr. CIL), který vychází v Berlíně od r. 1862

Archaické latinské nápisy

- Poslední vydání nejstarších latinských nálezů CIL I², addenda III (1986) uvádí celkem 3 709 nálezů z doby od 7. stol. př. Kr. do konce republiky (*ad mortem Caesaris*), tj. do r. 44 př. Kr.
- Archaických nálezů ze 7.–4. stol. př. Kr. se dochovalo jen velmi málo – cca 30, jen polovinu z nich však tvoří souvislé či delší nápisy, zbylé doklady jsou fragmentární nápisy na střepích keramiky. Mimoto je jejich datace často problematická, což platí i pro celou řadu mladších republikánských nálezů.

Klasifikace latinských nápisů

- *tituli sepulcrales* – náhrobní nápisy: převažující složka latinské nápisné dokumentace, jež se obsahově blíží čestným nápisům (viz např. Elogia Scipionů)
- *tituli honorarii* – čestné nápisy: kromě nápisů pro zesnulé, jež náležejí také k náhrobním nápisům, bývají čestné nápisy věnovány žijícím osobám, k uctění jejich zásluh o stát, město apod.

Náhrobní nápis Scipiona Barbata, z hrobky rodiny Scipionů, datovaný do 3. stol. Př. Kr., objeven v r. 1782.

*CORNELIVS LVCIVS SCIPIO
BARBATVS GNAIVOD PATRE
PROGNATVS FORTIS VIR
SAPIENSQVE QVOIVS
FORMA VIRTUTEI
PARISVMA FVIT CONSOL
CENSOR AIDILIS QVEI FVIT
APVD VOS TAVRASIA
CISAVNA SAMNIO CEPIT
SVBIGIT OMNE LOVCANAM
OPSIDESQVE ABDOVCIT*

Náhrobní nápis Scipiona Barbata

*Cornelius Lucius Scipio
Barbatus, Gnaeo patre
prognatus, fortis vir
sapiensque, cuius
forma virtuti parissima fuit;
consul, censor, aedilis qui fuit
apud vos. Taurasiam,
Cisaunam <in> Samnio cepit.
Subigit omnem Lucaniam
obsidesque abducit.*

„Lucius Cornelius Scipio Barbatus, syn Gnaeův, statečný a moudrý muž, jehož ztepilost zcela odpovídala jeho odvaze; byl u vás aedilem, konzulem, cenzorem; obsadil Taurasii a Cisaunu v Samniu; podrobil si celou Lukánii a odvedl rukojmí.“

Klasifikace latinských nápisů

- **tituli sacri** – sakrální nápisy: týkají se kultu římských božstev a různých předpisů s tímto kultem souvisejících (viz např. **Lex sacra ze Spoletia**, 3.-2 stol. př. Kr.)

*HONCE . LOVCOM / NE QV[i]S VIOLATOD / NEQVE .
EXVEHITO . NEQVE / EXFERTO . QVOD . LOVCI / SIET . NEQVE
. CEDITO / NESEI . QVO . DIE . RES . DEINA / ANVA . FIET .
EOD . DIE / QVOD . REI DINAI . CAVSA / [f]IAT . SEIQVIS
VIOLASIT . IOVE . BOVID / PIACLVM . DATOD / SEIQVIS .
SCIES / VIOLASIT . DOLO . MALO / IOVEI . BOVID . PIACLVM /
DATOD . ET . A . CCC MOLTAI SUNTOD...*

Lex sacra ze Spoletia, 3.-2 stol. př. Kr.

Hunc lucum ne quis violato, neque exvehito neque exfero, quod luci sit, neque caedito nisi eo die, quo res divina annua fiet. Si quis violaverit, Iovi bove piaculum dato. Si quis sciens violaverit dolo malo, Iovi bove piaculum dato et a(sses) CCC multae sunt...

„Ať nikdo nepoškodí tento posvátný háj, ať z něj nic neodveze ani neodnese, ať v něm nekácí, jedině v den výroční náboženské slavnosti. Je stliže někdo toto nařízení poruší, ať obětuje Iovovi na usmířenou býka. Jestliže je někdo poruší vědomě se zlým úmyslem, ať obětuje Iovovi na usmířenou býka a zaplatí pokutu 300 assů.“

Klasifikace latinských nápisů

- ***acta et leges*** – úřední nápisy: usnesení senátu, zákony (viz např. *Senatusconsultum de Bacchanalibus*)

Senatusconsultum de Bacchanalibus, nal. v Jižní Itálii – Kalábrii v r. 1640, nápis je vyryt do bronzové desky, datace 186. př. Kr. Dnes k vidění v Kunsthistorickém muzeu ve Vídni.

De Bacchanalibus <iis>, qui foederati essent, ita exdicendum <esse> censuerunt. Nequis eorum Bacchanal habuisse vellet. Si qui essent, qui sibi dicerent necesse esse Bacchanal habere, ii ut ad pr(aetorem) urbanum Romam venirent, deque eis rebus, ubi eorum verba audita essent, ut senatus noster decerneret, dum ne minus senatoribus C adessent, cum ea res consuleretur.

„O bakchanáliích se (otcové) rozhodli vyhlásit pro ty, kteří jsou spojenci, toto: „Nikdo z nich ať neslaví bakchanál. Ohlásí-li někdo, že je nutno bakchanál slavit, ti ať se dostaví do Říma k městskému prétorovi, a jakmile bude jejich žádost vyslechnuta, ať o těch věcech rozhodne náš senát, přičemž musí být přítomno, až se ta věc bude projednávat, nejméně 100 senátorů.“

Klasifikace latinských nápisů

- **dedikační nápisy:** týkají se jak sféry soukromého života (např. zlatá spona z Praeneste), tak života náboženského – pak jde o nápisy na darech věnovaných bohům (kultovní sošky, i nejrůznější běžné předměty) jako výraz vděčnosti a díků; časté jsou rovněž tzv. votivní nápisy neboli *ex voto* (tj. *posuit* = „věnoval podle slibu“); viz také zkratku *V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)*

Klasifikace latinských nápisů

- *tituli operum locorumque publicorum* –
nápisys na veřejných stavbách, které zvěčňují
přímo na dané budově jméno osoby, která ji
nechala postavit, dále mohou obsahovat
údaje o době vzniku stavby, účelu stavby
apod.; (viz nápis na Pantheonu v Římě)

Nápis na Pantheonu v Římě

M. AGRIPPA. L. F. COS. TERTIUM. FECIT.

M(arcus) Agrippa, L(ucii) F(ilius), CO(n)S(ul) tertium, fecit.

„Dal postavit M. Agrippa, Luciův syn, (když byl) potřetí konsulem.“

© www.f1online.de Bildnr./image no: 4122121

Klasifikace latinských nápisů

- *instrumentum domesticum* – kratší soukromé nápisy na nejrůznějších materiálech, zvláště na předmětech denní potřeby; jde jednak o **vlastnické nápisy**, které uvádějí např. jméno majitele nádoby, často formou tzv. „mluvících předmětů“ (*tituli loquentes*), např. *eco urna...*, „já jsem nádoba“..., nebo pokyny pro toho, kdo nádobu používá, např.: *bibe* apod., jednak o značky výrobců, např. vyražené na cihlách nebo vodovodním potrubí, nápisy na zbraních, na vahách atd., (viz např. Duenův nápis)

Specifika archaických nápisů z předliterárního období

Pro nejstarší latinské nápisy je charakteristické, že se jedná převážně o texty náležející do soukromé sféry, vyryté na užitných či cenných předmětech, jejichž funkce nebo vlastnictví je nápisem upřesněno. Nápisy na užitných předmětech jsou typické pro nejstarší nápisy z řeckých kolonií, zatímco s nápisy na drahocenných předmětech se setkáváme v Etrurii a v oblastech jež byly etruskou kulturou ovlivněny. Zajímavé je, že na dvou ze čtyř dochovaných nejstarších latinských nápisů figurují ženy.

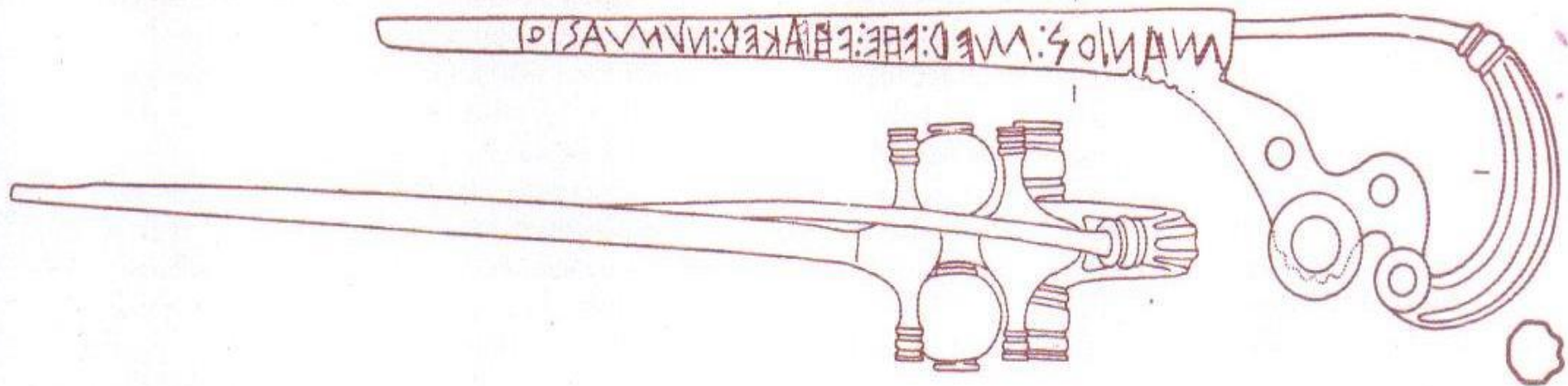

Faksimile zlaté spony z Praeneste

MANIOS : MED : FHE : FHAKED : NVMASIOI

Manius me fecit Numerio. „Manios mě vyrobil pro Numeria.“

199ARCHEO 97

MANIOS : MED : FHE : FHAKED : NVMASIOI

Text má typickou strukturu nápisů na „mluvících předmětech“
MANIOS (agens v nom.) + *MED* (objekt – zájm. v akuz.) +
FHE:FHAKED (sloveso redupl. perf.) + *NVMASIOI* (recipient v dat.)
odpovídá antickým formulářovým zvyklostem. Manios je zde buď
výrobce nebo dárce spony, Numerios příjemce. Na nápise vidíme
dva archaické textové typy: podpis výrobce a dedikaci.

Nápis z Caere (dn. Cerveteri) na fragmentech hliněné nádoby, datovaný 630-600 př. Kr. Na obrázku rekonstrukce nádoby – tmavší části jsou dochované střepy, nápis vlevo dole, *scriptio continua*.

Faksimile nápisu z Caere:

ECOVRNATITAVENDIAS / MAMAR---/---DFH---/

doplnn: *MAMAR[cos] [me]D FH[eced]*

Ego <sum> urna Tityae Vendiae, Mamercus me fecit.

„Já (jsem) nádoba Tity Vendie, Mamercus m vyrobil.“

ECOVRNATITAVENDIAS / MAMAR---/---DFH---/

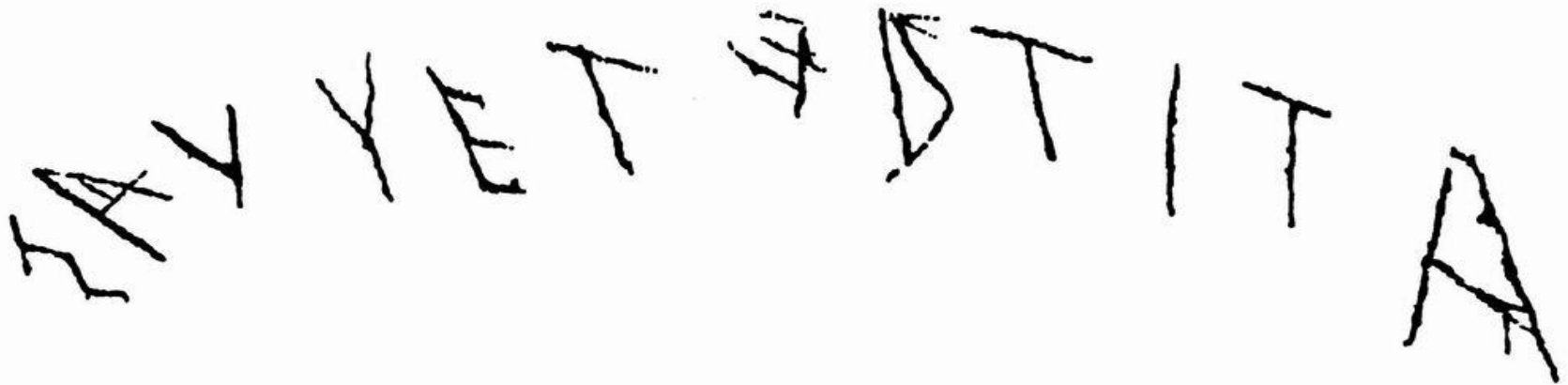
Nápis *Salvetod Tita* z Gabií, datovaný 630-620 př. Kr.,
vyrytý dole po obvodu nádoby z červené hlíny,
scriptio continua.

Faksimie nápisu *Salvetod Tita* z Gabi

SALVETODTITA tj. *Salveto, Tita!*

„Bud' zdrva, Tito!“ prp. „Na zdrav, Tito!“

A photograph of a fragment of an ancient inscription, likely from the Etruscan civilization. The text is written in a stylized, angular script on a light-colored surface. The characters are arranged in a single line and read from left to right as 'SALVETODTITA'. The letters are somewhat irregular and show signs of being hand-drawn or carved into stone.

Fragment cippu z Fora Romana, nalezeného poblíž řečnické tribuny (rostra) v r. 1899, z vejského tufu, výška 45-61 cm, podstava: 47 × 52 cm, datace 580-570 př. Kr.

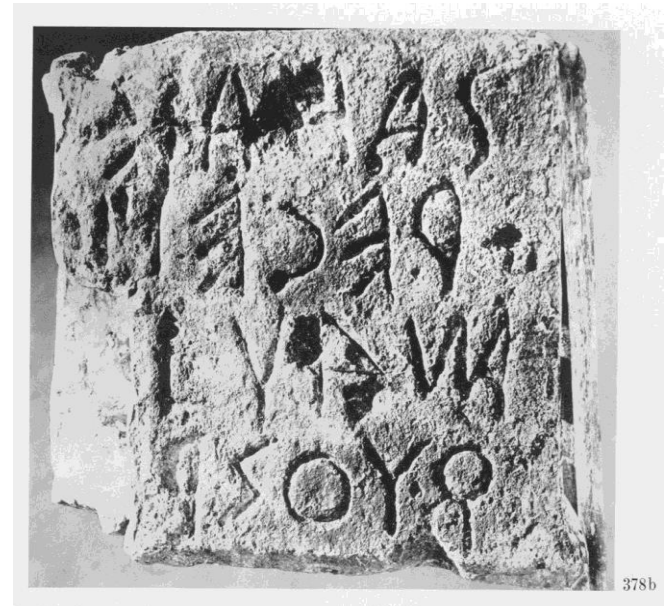

Cippus z Fora, veritkální *bústrofédon*

vlevo: strana A: QVOIHO.[...]SAKROS ESED SORD[...
tj. *qui...sacer erit...*

vpravo: strana B: ...][..]A.HAS RECEI.[...]EVAM
QVOS:RE[...] tj. *...regi...quos*

vlevo: strana C: ...]M:KALATOREM:HAB [...].
OD:IOVXMENTA:KAPIA:DOTAV[...tj. *calatorem
habeat? iumenta capiat...*; **vpravo:** strana D:
M:ITE:RI[...].:QVOIHAVELOD: NEQV[... IODIOVESTOD
tj. *iusto*; strana E: LOIVQVIOD..[...

Cippus z Fora Romana

Pro institucionálně-náboženský charakter, hovoří vertikální poloha stély s bústrofédickým nápisem, který jasně ukazuje na sakrální účel stély – stěží si lze představit jinou funkci v době, kdy byla znalost písma mezi obyvatelstvem nepochybně velmi nízká. Cippus z Fora můžeme pokládat za svědectví o exkluzivním užívání písma v dané době velmi malou skupinou vysoce postavených osob (kněží, úředníků), kteří si tuto znalost chrání pro sebe a využívají „magickou moc“ písma ke svým účelům.

Duenův nápis, na trojdílné nádobce z hlíny, nalezený u v Římě u Quirinálu r. 1880, datovaný do 1.pol. 6.stol. př. Kr., obvod: 32,3cm, výška: cca 3,5 cm.

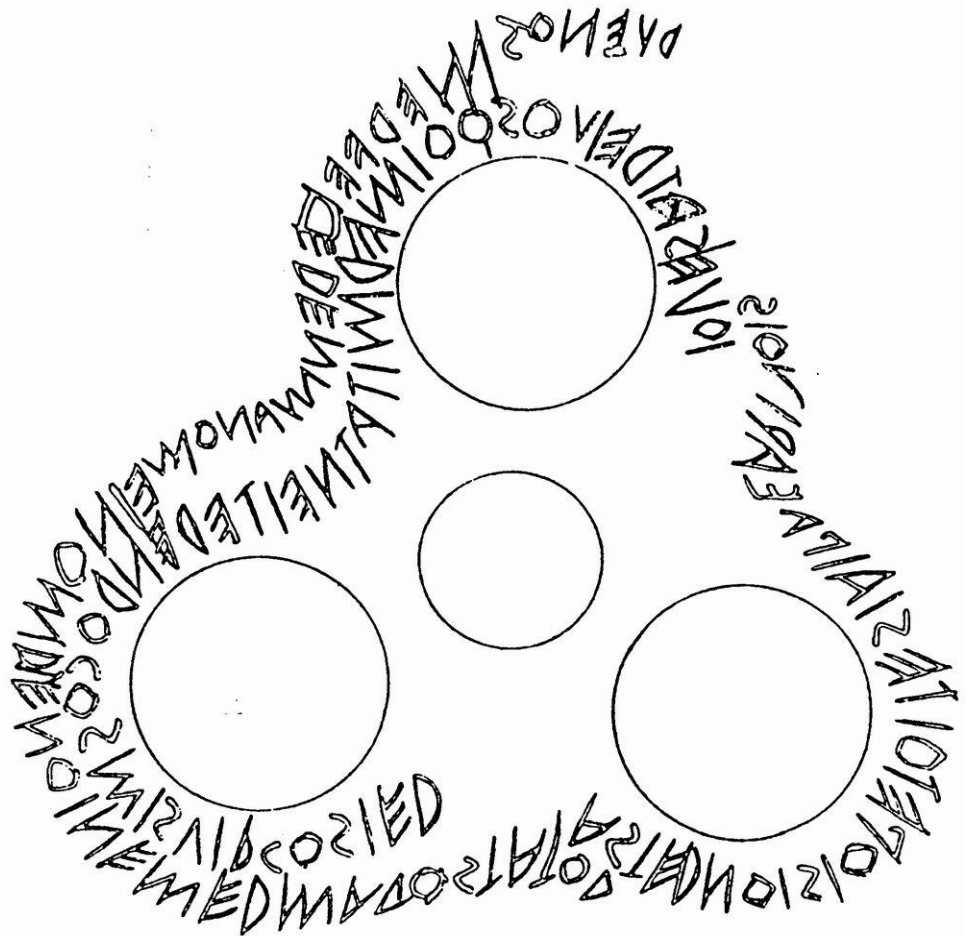

Duenův nápis, nádobky velmi malých rozměrů zřejmě sloužily k uchování vzácných substancí (vonné masti, líčidla).

Vyrytý nápis běží po obvodu nádobek, je napsaný ve *scriptio continua* zprava doleva a vzhůru nohama (čitelný při pohledu shora), text má zřejmě metrickou strukturu.

*iouesat deiuos qoi
med mitat: nei ted
endo cosmis uirco
sied, as(t) ted noisi
o(p)petoit esiai paca
riuois, duenos med
feced en manom
einom duenoi, ne
med malo(s) statod.*

Duenův nápis z Říma

Duenův nápis patří bezpochyby do zcela jiného ideového kontextu než nápis na cippu z Fora. Složitá syntaktická struktura, pravděpodobně metrický charakter a žertovně magický obsah z něho činí dokument srovnatelný s Nestorovým pohárem z Pithékússai a dává dokonce tušit, že zde máme co dělat s fenoménem, který je třeba zařadit již k rané literární tvorbě.

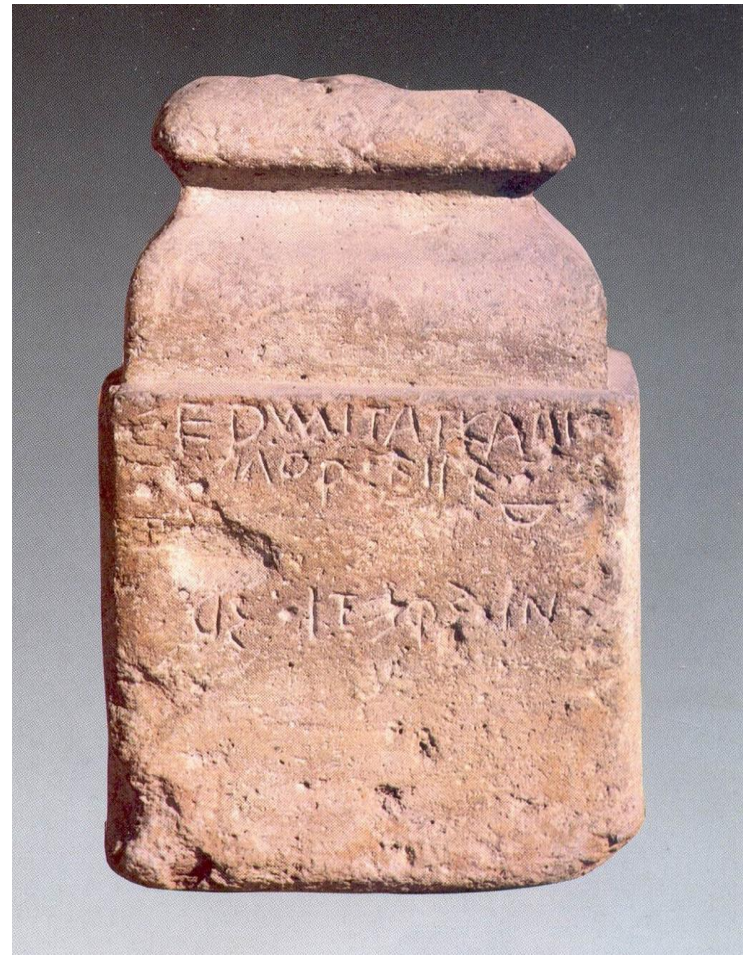

Podstavec z Tiburu, nalezen v blízkosti dn. Tivoli v r. 1928; kamenný podstavec z tufu; výška: 68,5 cm, šířka: 38,5 cm, hloubka: 43 cm; datovaný 540-500 př. Kr.

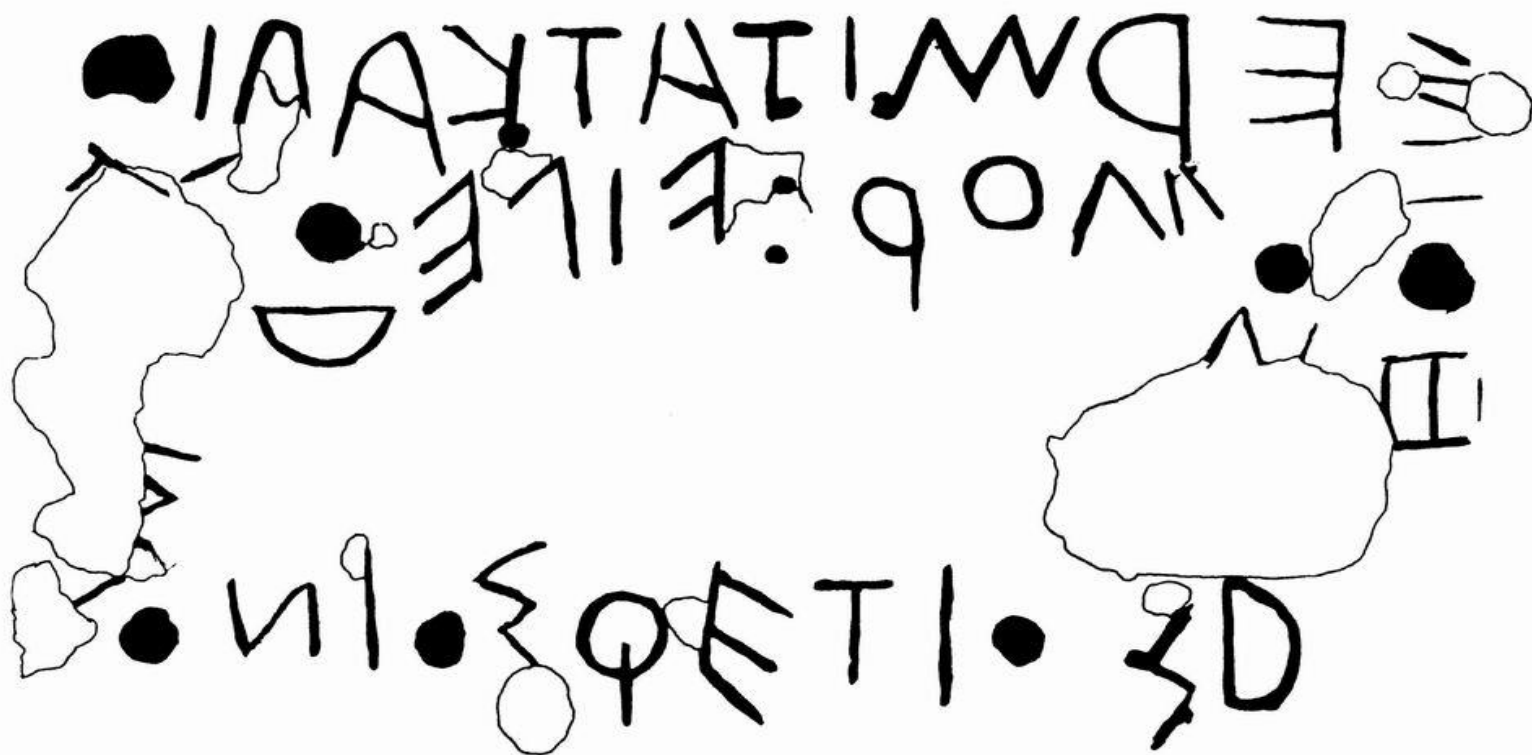

Podstavec z Tiburu

Jedná se s největší pravděpodobností o podstavec pro votivní předmět nebo *donarium* (místo k uložení věcných darů božstvu). Vypracování i směr nápisu působí archaickým dojmem.

Podstavec z Tiburu, text běží spirálovitě ve *scriptio continua*: **HOIM/EDMITATKAVIO/S[--]/MONIOSQETIOS D/[o]NO /MPRO FILEO/D** tj. klas. *Huic me dedicat Gaius ...monius Qetius donum pro filio.* „Jemu (bohu) mě věnuje Gaius ...monius Quetius jako dar (z vděčnosti) za syna.“

Daniela Urbanová | Václav Blažek

**NÁRODY
STAROVĚKÉ ITÁLIE,
JEJICH JAZYKY A PÍSMO**

HOET